

*На початку ХХІ століття
антропологічний простір,
незважаючи на новомодність
наукового інтересу до цього предмета,
продовжує стискуватися, як шагренева
шкіра, все більше спрямовуючись
до параметрів "метафізичної точки",
що містить деяку нескінченність.
Ця, звичайно ж, чудова і глибока,
але не дуже доступна думка,
як підкреслює Борис Кочерга
у статті "Антропология як привід",
потребує розкриття і пояснення,
чим "Постметодика" і зайнялася
в цьому номері.*

За нами, читачу!

ПостМетодика

Журнал засновано в березні
1993 року

ВИДАВЦІ:

Управління освіти і науки
Полтавської обласної
державної адміністрації

Полтавський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти
ім. М.В.Остроградського

РЕДКОЛЕГІЯ:

О.А.Білоусько, А.М.Бойко,
Б.П.Будзан, М.С.Вашуленко,
М.В.Гришова, В.В.Громовий,
М.Б.Свтух, В.М.Золотухіна,
І.А.Зязюн, В.Р.Льченко,
В.Г.Кремень, О.М.Кривуля,
М.Д.Кулгасва, В.С.Лукай,
О.О.Мамалуй, П.І.Матвієнко,
В.І.Мирошніченко,
В.Ф.Моргун, М.М.Рогожа,
С.Сванберг, Н.М.Тарасевич,
Г.Хілігі

Головний редактор:

С.Ф.Клепко

Відповідальний секретар:

І.О.Кіптілій

Літературний редактор:

О.В.Стоцька

Технічний редактор:

О.В.Тимчук

Макет та верстка:

С.П.Бабенко

Відповідальність за підбір і виклад
фактів у підписаних статтях
несуть самі автори. Висловлені в
цих статтях думки можуть не
збігатися з точкою зору редколегії.
Рукописи не горять, але і не повер-
таються.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

+ 36029, Полтава,
вул. Жовтнева, 64
(05322) 7-26-08;
тел./факс: 50-80-85
e-mail: redpm@ipe.poltava.ua

Реєстраційне свідоцтво:

ПЛ № 51 від 17 лютого 1994 р.

© ПОШПО

Підписано до друку 11.09.2002.
Друк офсетний. Формат 61x80^{1/8}

Ум. друк. арк. 36.

Тираж 200.

ТОВ "Фірма "Техсервіс"

36020, м. Полтава,
вул. Комсомольська, 24,
тел. (05322) 2-57-69

Постановою Президії ВАК України
від 09.06.1999, №1-05/7

"ПМ" включено у перелік наукових
видавств, у яких можуть
публікуватися основні результати
дисертаційних робіт.

Журнал "ПМ" №7-8 (45-46), 2002 р.
підписано до друку за рішенням вченої
ради ПОШПО (протокол

РОЛЬ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ФАКТОРА В ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЯХ ХХІ СТОЛІТТЯ

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін	
<i>І.П.Аносов</i>	4
Антропологічний поворот у науці та освіті: епістемологічні підгрунтя	
<i>П.В.Матвієнко</i>	6
Лудологічний принцип у філософській антропології Канта	
<i>О.М.Білик, Я.М.Білик</i>	10
Традиційна та гуманістична парадигми освіти в антропологічному вимірі	
<i>Є.О.Адоньєв</i>	12
Місце ціннісних орієнтацій в утвердженні життєвих пріоритетів студентської молоді	
<i>Л.В.Афанасьєва, Л.Ф.Глинська, З.О.Митяй</i>	15
Ментальні аспекти національного освітнього процесу в Україні	
<i>А.К.Бичко</i>	19
Роль антропологічних факторів у формуванні моральних властивостей особистості	
<i>В.Ю.Болотіна</i>	22
Ідеї гуманізму в науці і освіті: історія та сучасні технології	
<i>І.В.Лов'янова</i>	25
Право і свобода в антропологічних складових освіти	
<i>Т.С.Троїцька</i>	29
Особливості державного контролю в громадянському суспільстві	
<i>С.І.Спільник</i>	32
История науки: проблемы и закономерности развития	
<i>Б.Я.Пугач</i>	35
Социология и социальная антропология в системе современного человековедения	
<i>В.Н.Александров, Г.И.Александрова, В.В.Гудзь</i>	42
Некоторые вопросы биосоциальных детерминаций	
<i>Д.И.Дубровский</i>	46
Биосоциальная природа человека, его социализация и проблема коэволюции с биосферой	
<i>А.И.Кошелев, С.Н.Заброда, Л.В.Пересадько, В.А.Кошелев</i>	47
Антропологический фактор в новой социокультурной реальности: к постановке проблемы	
<i>С.В.Кулешов</i>	50
Социальная антропология в России: перспективы развития	
<i>Д.К.Танатова</i>	52
Парадигма “последней науки” и антропологический комплекс	
<i>С.Ф.Клетко</i>	54
Антропология как повод	
<i>Б.Н.Кочерга</i>	60

УКРАЇНСЬКЕ КОЛО

Ідентифікація української культури як таласократичної	
<i>І.З.Цехмістро</i>	68
Еколого-геологічні проблеми промислово розвинутих територій як наслідок впливу антропогенного фактора	
<i>Є.Г.Бортников, О.В.Левада, Л.М.Даценко, Л.А.Прохорова</i>	74
Етноантропологічні чинники формування ментальності національних меншин	
<i>Л.С.Воробйова</i>	77
Етнопедагогіка як засіб розвитку комунікативних здібностей майбутніх учителів	
<i>С.С.Ізбаш</i>	81
Соціальні аспекти формування та тенденції розвитку ринку праці сільської місцевості регіону	
<i>О.М.Левада, О.А.Леушина, А.Л.Маценко, В.М.Кандрашова</i>	83

ЕКОЛОГО-ГЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОМИСЛОВО РОЗВИНУТИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК НАСЛІДОК ВПЛИВУ АНТРОПОГЕННОГО ФАКТОРА

Є.Г.Бортников, О.В.Левада, Л.М. Даценко, Л.А.Прохорова

В роботі розглянуто проблему впливу людини на географічне середовище, підкреслена роль геологічного моніторингу в запобіганні кризовим ситуаціям.

Monitoring of geological environment is a dynamical system with flexible infrastructure, which allows to carry out constant control of the state of an object, to model geological system with various technogenic loading, prognostic estimations and to develop the measures for protection and rational use of geological environment.

1925 р. в роботі “Автотрофність людства” В.І.Вернадський писав: “За останні віки людське суспільство все більше виділяється по своєму впливу на середовище, оточуючу живу речовину. Це суспільство стає в біосфері, тобто у верхній оболонці нашої планети, єдиним у своєму роді агентом, могутність якого зростає з плином часу... Воно стає все більше незалежним від інших форм життя і еволюціонує до нового життєвого прояву.”

Промислова революція XVIII-XIX ст. супроводжувалася прискоренням впливу на географічне середовище здебільшого на локальних рівнях. Друга половина XIX ст. та початок XX ст. і особливо сьогодення ознаменовані переходом від локальних форм взаємодії з природою до глобального, всепланетарного процесу. Загалом процес впливу людини на географічне середовище досяг стадії, за якої сам вплив розглядається як антропогенний фактор і по силі прояву в системі фізико-географічних процесів діє як геологічна сила.

Антропогенні процеси виникають під впливом діяльності людини, пов'язані з появою змін в рельєфі, у гірських породах, ґрунтах і, загалом, у ландшафтах і не можуть виникати без втручання людини. Класичним прикладом сучасного природокористування є процеси гірничо-промислового та інженерно-будівного комплексу, де мають прояв обвали, зсуви, водна ерозія, суфозія, просадка ґрунтів, підтоплення тощо. Площинний змив ґрунту, прискорена ерозія, заболочення та засолення ґрунтів, суфuzionно-просадкові явища є найбільш фоновим проявом сільськогосподарського природокористування. Переважно всі антропогенні процеси протікають за природним законом екзогенезу, при цьому сама діяльність людини виступає як рушійна сила – фактор.

Інтенсифікація людської діяльності як закономірний показник природокористування призводить до прискорення взаємодії природних і антропогенних процесів, при цьому інколи виникають труднощі у розмежуванні одного від іншого. Важливим моментом антропогенних процесів при їх вивченні є врахування закономірності – антропогенні процеси виникають під діяльністю людини, протікають за природним законом, в разі припинення дії антропогенного фактору можуть повертатися до початкового стану. Врахування зазначеної закономірності дає підставу уникати кризових ситуацій в географічному середовищі.

Таким чином, проблема взаємодії фізико-географічних процесів в системі сучасного природокористування є надзвичайно актуальною з наукової і освітньої точки зору. Вивчення окремих складових вказаної проблеми дає змогу формувати правильний світогляд, запобігати кризовим ситуаціям та стабілізувати і покращувати екологічний стан середовища.

Спираючись на теоретичну базу визначеної проблеми, можемо зазначити, що на території України досить активно у відношенні еколого-геологічних проблем розвивалася та розвивається її південно-східна частина, що представлена великими комплексами добувної та переробної промисловості Запорізької, Дніпропетровської та Донецької областей. Результат еколого-геологічного навантаження таких галузей промисловості, як стік, дренаж, розробка родовищ, різноманітні види забруднення – хімічне, теплове тощо, сільського господарства, промислового і житлового будівництва перевищує аналогічні показники в Україні в 6-10 разів. Подальший екологічно незбалансований розвиток складових господарського комплексу промислово розвинутих регіонів вже в найближчому майбутньому може призвести до незворотних змін в умовах середовища проживання людини.

Геологічне середовище як усяка структура, що базується на об'єктивних закономірностях, має специфічну ієрархію внутрішніх зв'язків, що склалися під час природно-історичного розвитку. За рахунок техногенних взаємодій відбуваються докорінні, найчастіше незворотні перетворення інфраструктури, які не завжди сприятливо впливають на еколого-геологічний стан. При цьому

можливість виходу геологічного середовища із стану рівноваги досить велика і порушення можуть мати не тільки локальний і спеціальний, але й регіональний характер, стати національною проблемою.

Однією з головних проблем, що виникають перед людством у рамках заходів для запобігання екологічній кризі, є координація зусиль різних відомств з вивчення, оцінки, раціонального використання, контролю й охорони геологічного середовища передусім на регіональному рівні. Розв'язання проблем раціонального природокористування із застосуванням традиційних підходів (стабілізація зон геологічного середовища, що втратили стабільність), є малоефективним з огляду на те, що являє собою реакцію людини на викликане нею порушення рівноваги. Інтенсивний динамічний характер взаємодій у складній системі “людина – геологічне середовище” при неконтрольованому техногенному навантаженні призведе до різкого загострення екологічної ситуації.

Головною умовою раціонального природокористування є детальне всебічне розроблення питань, пов'язаних із виявленням екстремальних значень параметрів стійкості геологічного середовища і дотримання її рівноваги при інтенсифікації інженерно-господарської діяльності [1].

Із практичного погляду система моніторингу становить собою єдиний засіб мінімізації прорахунків як інженерних, так і управлінських. При аналізі досвіду освоєння території південно-східної України виділяються такі типи інженерних прорахунків:

- прорахунки при цільовому плануванні, коли зростання потреб населення випереджає рівень технологічних розробок;
- пов'язані зі слабкою оцінкою динаміки розвитку геологічного середовища;
- пов'язані з недостатністю інформації про структуру і властивості геологічного середовища;
- екологічні прорахунки, зумовлені хибами в плануванні й інженерних розрахунків [2].

Таким чином, реалізація програми моніторингу є не суто географічною, геологічною або технічною проблемою. Принципово новою ланкою програми є соціально-технологічний аспект керування геологічним середовищем – ліквідація небезпечних впливів на екосистеми і здоров'я людини.

Під моніторингом геологічного середовища розуміється динамічна система з гнучкою інфраструктурою, що дає змогу здійснювати безперервний контроль за станом об'єкта досліджень і геодинамічної активності, моделювання геосистем із різноманітним техногенним навантаженням, подачу прогнозних оцінок, розробку заходів для охорони і раціонального використання геологічного середовища. На підставі цього приймаються рішення щодо характеру зовнішніх впливів, що перешкоджають виходу геологічного середовища з рівноваги й оцінюванню їхньої ефективності.

Реалізація зазначеної проблеми можлива при дотриманні таких принципів:

- принцип єдності мети – уніфікація понятійного базису, науково-методичних і практичних розробок у рамках єдиної цільової програми;
- принцип ієрархічності – розв'язання конкретних питань вивчення геологічного середовища (входить до ієрархії загальної системи моніторингу і відповідним чином координується);
- принцип комплексності – комплексна розробка науково-методичних програм і їхньої практичної реалізації;
- принцип альтернативності – єдина концепція моніторингу здійснюється з урахуванням декількох шляхів розвитку техногенного навантаження;
- принцип системності – геологічне середовище і система моніторингу розглядаються як системи двох різних рівнів і класів [2].

Практичне здійснення запропонованої концепції моніторингу геологічного середовища передбачає детальне комплексне вивчення складної бінарної системи “людина – геологічне середовище”. Активний вплив на геологічне середовище, спрямований на поліпшення еколого-геологічної обстановки, дозволяє розглядати цю систему, як “керівна система – об'єкт керування”.

Керування геологічним середовищем може здійснюватися за умови, що є детальний опис об'єкта, який містить таку інформацію:

- чітку і логічно обгрунтовану сукупність цільових вимог;
- детальну комплексну характеристику об'єкта й основних концепцій його розвитку;
- обгрунтовані варіанти досягнення рівноваги геологічного середовища.

Техногенні впливи (керівна система) і геологічне середовище (об'єкт керування) – це відкриті системи, що динамічно саморегулюються і самоорганізуються.

Керівна система (моніторинг геологічного середовища) має таку інфраструктуру: “вхід – процес – вихід – зворотний зв'язок” [3]. Входом системи є техногенне навантаження, виходом – відповідне

спрямування геологічного середовища або прогноз спрямування. Як підсистеми моніторингу геологічного середовища виділяють:

1. Контроль – комплекс заходів, що дає змогу оцінити стан геологічного середовища з метою його моделювання, прогнозування й керування;
2. Прогноз – науково обґрунтоване передбачення появи і розвитку негативних та позитивних геологічних процесів;
3. Керування – комплекс впливів, що оптимізують стан геологічного середовища, виключають несприятливий розвиток [4].

Для території південно-східної України характерна така загальна схема типізації природно-техногенних систем:

1. За складністю будови геологічного середовища:
  - елементарні; взаємозв'язок між параметрами незначний або його немає;
  - прості, виявляються парні зв'язки між параметрами;
  - складні, необхідно враховувати взаємозв'язки між трьома і більше змінними;
  - дуже складні;
2. За стійкістю до впливу зовнішніх чинників:
  - стійкі, що не порушуються при будь-якій інтенсивності техногенного навантаження;
  - квазістійкі, рівновага яких порушується незначно;
  - нестійкі, для яких характерне значне порушення рівноваги;
  - дуже нестійкі, рівновага яких порушується різко і має необоротний характер;
3. За інтенсивністю виходу зі стану рівноваги (гомеостаз):
  - швидкореагуючі (оповзні, селі, ерозія тощо);
  - повільнореагуючі (підтоплення, карст тощо);
4. За керованістю:
  - не потребують керування;
  - легкокеровані;
  - складнокеровані;
  - некеровані.

Моніторинг геосистем може бути диференційований на національний, регіональний, спеціальний і локальний, залежно від рівня розчленовування геологічного середовища [5].

Упорядкування єдиної програми моніторингу рекомендується як процес, спрямований на загальну тематизацію, доцільність, ситуаційний аналіз і аналіз ситуацій, проблематичність, розробку завдань, постановку завдань, планування, розвиток і експлуатацію моніторингу геологічного середовища [6]. Така програма буде базуватися на принципі, для котрого необхідно узгодження структури моніторингу зі структурою керованої геосистеми, її геологічного середовища в локальних, регіональних і національних межах.

Динаміка й сучасний стан геологічного середовища на території регіону дослідження залежать головним чином від характеру й інтенсивності інженерно-геологічної діяльності людини, освоєння гірничо-добувної, хімічної й переробної промисловості. Тут формування й динаміка геологічного середовища залежить від видів освоєння земель, інтенсивності, потужності й характеру розподілу техногенного навантаження у просторі й часі.

Бурхливий розвиток техногенезу призвів до різкої активізації небезпечних геологічних процесів, основна частина яких зумовлена комплексом неточних і помилкових інженерно-геологічних рішень.

Розглядаючи основні процедури розв'язання еколого-геологічних проблем, що постають перед нами, визнаємо як основну мету гомеостаз геотехногенних систем і, насамкінець, здоров'я і комфортність існування людини.

Початкова стадія – це формування інформаційних потоків про стан досліджуваної території геологічного середовища. Друга стадія – це моделювання. Моделюється певний обсяг геологічного простору з урахуванням складності середовища, його взаємозв'язків тощо. Третя процедура – це прогнозування, тобто на основі існуючої моделі науково передбачаються можливі варіанти зміни геологічного середовища як загалом, так і окремих його компонентів. Четвертий етап – керування.

Основні методичні аспекти еколого-геологічних досліджень в регіоні можна зводити до таких положень:

- визначення стану і ступеня техногенних змін геологічного середовища у межах різноманітних територіальних і функціональних рангів;
- визначення парагенезису основних процесів, що призводять до зміни стану геологічного середовища;
- виділення оптимального комплексу досліджень, необхідних для розробки методик прогнозу;

- верифікація прогнозів і створення стратегії, тактики й методів керування;
- коригування методик спостережень;
- узгодження різноманітних прогнозних явищ і створення ефективних управлінських рішень і дій.

Техногенні впливи на геологічне середовище за останні 20 – 30 років перетворилися з локального чинника на регіональний, роль якого з позицій екологічної геології неоднозначна. З одного боку, формування геотехногенних масивів як єдиних просторових структур стабілізують компоненти геологічного середовища, з іншого боку – нерациональне природокористування спричиняється до виникнення і розвитку несприятливих процесів.

Загалом в Україні нараховується понад 70 видів проявів різних геологічних процесів, більше половини яких несприятливі стосовно середовища проживання людини. З 439 міст понад 75% потребують інженерно-геологічного захисту: 250 підтоплені, 144 зазнають впливу гравітаційних явищ, 50 розташовані на ґрунтах, що просаджуються тощо; 70% з них належать до південно-східних розвинутих регіонів [7].

Тому важливо комплексно і швидко вивчити і розв'язати вже існуючі проблеми і такі, що виникають. Необхідно при аналізі ситуацій використовувати весь структурний поверх природничих наук, додаючи дані медико-біологічного й екологічного плану, соціальні аспекти, картографічні побудови різного рівня.

Концепція моніторингу геологічного середовища функціонально повинна базуватися на взаємозалежних геоінформаційних підсистемах: спостереження й інформаційні основи; моделювання; прогноз і керування.

Теоретичне обґрунтування моніторингу геологічного середовища на регіональному рівні зводиться до необхідності створення комплексної системи збору, накопичення, опрацювання й використання інформації, що розкриває специфіку окремих елементів і компонентів геологічного середовища, його спрямування, що виявляється через геологічні процеси, внутрішні і зовнішні взаємодії.

1. *Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392 с.*
2. *Адаменко О.М., Рудько Г.И. Основы экологической геологии. – К.: Манускрипт, 1995. – 211 с.*
3. *Трофимов В.Т., Етишин В.К. Литомониторинг – содержание, структура, роль инженерной геологии в его организации // Инженерная геология и геологическая среда. – М.: ВСЕГИНГЕО, 1989. – С. 71-77.*
4. *Рудько Г.И., Молодых И.И. Теоретические и методические основы мониторинга геологической среды Украины. – К.: Знание, 1990. – 32 с.*
5. *Інформаційний бюлетень про стан геологічного середовища за 1992 – 1993 роки. Вип. 13. – К.: Госкомгеологія, 1994. – 159 с.*
6. *Основы геоэкологии / Под ред. В.Г.Морачевского. – С-Пб.: Изд-во С-Пб. ун-та, 1994. – 351 с.*
7. *Оценка качества окружающей среды и экологическое картографирование. – М.: Ин-т геогр. РАН, 1995. – 213 с.*

ЕТНОАТРОПОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Л.С.Воробйова

На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед прогресивними політичними силами країни постає завдання консолідації нації з метою реалізації політичних, економічних і соціальних реформ. Цей процес неможливий без відродження і формування духовності нації, національної свідомості і самосвідомості.

At the present stage of development of the Ukrainian society progressive political forces of the country face the task of consolidation of the nation in order to realize political, economic and social reforms. This process is impossible without revival and formation of culture of the nation, national consciousness and self-consciousness.

Для існування людина потребує розкриття багатства своєї сутності, усього свого внутрішнього психологічного життя. В інтроспективному розділі феноменів людської психіки ми нерідко вбачаємо такі явища, як переживання релігійних, етичних, естетичних, соціальних чи політичних вартостей, що обов'язкові для всіх людей у своїх загальноважливих вимогах щодо піднесення людської натури домаганнями вищого шару – духовності. При цьому жодна культура не є і не може бути цілковитим витвором лише однієї національної спільноти. Адже існують спільні “культурні кола” і, до того ж, кожна нація обирає певні компоненти культури з даного кола і якоюсь мірою її перетворює.